

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

**Páchání závažné násilné trestné činnosti nezletilci,
preventivní
a výchovná úloha pedagoga, hranice trestní odpovědnosti**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

Dr. Bc. Jan Šnitr

Vypracoval:

Jaroslav Hloušek

Brno 2005

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Páchání závažné násilné trestné činnosti nezletilci, preventivní a výchovná úloha pedagoga, hranice trestní odpovědnosti“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu, uvedenou v seznamu literatury, který je v práci uveden.

Brno, září 2005

Jaroslav Hloušek

Poděkování

Děkuji panu Dr. Bc. Janu Šnitrovi za velmi užitečnou metodickou pomoc, odborné vedení, cenné rady a připomínky, které mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Brno, září 2005

Jaroslav Hloušek

OBSAH

ÚVOD	4
1. Mládež a trestná činnost	7
1.1. Juvenilní trestná činnost	7
1.2. Násilná trestná činnost z pohledu trestního práva, kriminalistiky a kriminologie	11
1.3. Sociálně patologické jevy a jejich přerůstání v trestnou činnost mládeže	14
2. Úloha státu v prevenci kriminality mládeže	22
2.1. Primární, sekundární a terciální prevence	22
2.2. Resortní a místní preventivní činnost	25
2.3. Úkoly v oblasti prevence v resortu školství	29
2.4. Nezastupitelná úloha pedagoga v procesu prevence kriminality mládeže	31
3. Zločin a trestání nedospělců z pohledu společnosti	33
3.1. Současná legislativní úprava	33
3.2. Hranice trestní odpovědnosti v ČR a v EU	40
3.3. Vliv hranice trestní odpovědnosti na snížení kriminality	41
Závěr	44
Resumé	46
Anotace a klíčová slova	48
Literatura a prameny	49
Poznámky a odkazy na literaturu	52

ÚVOD

Zločin a trest jsou dvě kategorie, které patří neodmyslitelně k sobě. Zločin je spáchaný čin, při kterém dochází k porušení pravidla chování, stanoveného určitým právem. Zločin má svojí společenskou nebezpečnost. Za porušení pravidla chování potom následuje spravedlivý trest, tedy následek spáchaného závažného skutku, který je uložen oprávněným orgánem a vynutitelný vládnoucí společensko ekonomickou formací. V minulosti to byla rada starších, nepsané obyčejové právo, později právo psané a vynutitelné státem. Vznikl tak pojem trestný čin, který slouží k obraně společnosti před kriminalitou.

Páchání trestné činnosti, jakožto jednání, které je neslučitelné s normami dané společnosti, provází lidstvo od jeho vzniku. Mezi osoby, které trestnou činnost páchají, se vždy řadili i děti. V historii bylo uplatňováno mnoho způsobů, kterými měla být kriminalita potlačována, zpočátku však nebylo přihlíženo k tomu, zda byl zločin spáchán dospělým nebo dítětem. Vždy záleželo na tom, na jakém stupni vývoje bylo právo, soudnictví a pojetí přirozených lidských práv dané společnosti. Ve středověku, ale na některých místech ještě v minulém století, Anglii či kontinentální Evropu nevyjímaje, byly ukládány nelidské druhy trestů a to i dětem. Před uložením trestu, bylo v rámci důkazního řízení, používáno i mučení.

Postupným přístupem k humanismu, byly zejména v Evropě a Severní Americe některé druhy trestů vypouštěny. Nelidské druhy trestů byly používány v Asii, Africe či Jižní Americe. V mnohých státech těchto kontinentů, například v Iráku, Iránu nebo Číně, jsou používány dodnes.

Ukládání krutých trestů obecně, ale zejména dětem, odsoudili představitelé osvícenectví. Pod vlivem humanistických myšlenek Volteira, Diderota a jiných, byla prosazována nejen myšlenka, že trestný čin musí být uveden v zákoně a tam také musí být stanoven trest, ale rovněž myšlenka, že trest musí být úměrný ke spáchanému skutku a k osobě pachatele. Revoluční myšlenkou byl potom názor, že trest má být možností převýchovy, nápravou zpustlého jedince.

Ani na našem území nebylo v historii zacházeno s delikventy z řad dětí nejlépe, ale již Karel IV. ve 14. století ukládal při právu útrpném přihlížet při výměře trestu, kdo je mladý či z jiného důvodu nemá dostatek rozumu, k dobrozdání znalců¹. Hlavní úlohu v období

osvícenectví, sehrála císařovna Marie Terezie, v jejíž době byl dán základ vzdělanosti národa, zvýšeno právní vědomí a položen základní kámen soudnictví, včetně platné legislativy. V těchto letech byl rovněž dán základ trestní odpovědnosti mládeže od dovršení věku 15 let, včetně ukládání trestů a pohlížení na osobu pachatele trestného činu.

Ke kvalitativnímu obratu v nazírání na mláďá z hlediska chápání osoby pachatele, dochází teprve na přelomu 19. a 20. století. V této době dochází k formování prvních právních úprav pro zacházení s delikventy z řad dětí a mládeže. Bylo zaznamenáno úsilí o změnu soudního řízení a systému sankcí, který je uplatňován vůči mladistvému delikventovi. Takovou právní úpravou byl například německý Zákon o soudnictví nad mládeží z roku 1923, rakouský Zákon o soudnictví nad mládeží z roku 1928 či na území ČR zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží². Tento zákon měl za úkol vést k nápravě osoby provinilé. Jeho předností bylo, že provinilec, který spáchal trestný čin z nerozumu, nebo z neznalosti zákona (která dospělého neomlouvá) nemusel být stíhán, a pokud byl stíhán, nemusel být odsouzen k trestu a tím být stigmatizován označením „potrestaný.“ Hlavním cílem prvorepublikového zákona nebylo trestat za každou cenu, ale vychovávat a napravovat.

V současné době vycházíme z názoru, že období dětství a dospívání, je samostatnou životní fází, kterou je třeba respektovat s jejími specifiky a odlišně ji právně regulovat. Přitom se přihlíží zejména ke skutečnosti, že kriminalita dětí a mládeže je ovlivněna mnoha sociálními, ekonomickými a psychickými faktory, dále, že samotné uložení trestu není řešením problémů dětí a mládeže, které je vedly ke spáchání trestného činu a které mohou ohrozit jejich zdárný vývoj i do budoucna a že tyto problémy, jakožto příčiny nežádoucího chování dětí a mládeže, je třeba analyzovat a odstranit bez ohledu na to, zda byl jedinec uznán vinným z trestného činu či nikoliv.

Ve své bakalářské práci jsem se zaměřil na ověření základních východisek problematiky kriminality dětí a mladistvých. Především jsou to zjištění, že kriminalita dětí a mladistvých je široce rozšířeným závažným a negativním společenským jevem, na který působí a který ovlivňuje celá řada faktorů. Tato práci si dává za cíl, poukázat na příčiny vzniku tohoto společensky negativního jevu a možnosti převzetí kontroly nad jeho vývojem.

Práce je rozdělena do tří kapitol. V kapitole první jsem vymezil základní pojmy vztahující se ke kriminalitě dětí a mladistvých, příčiny vzniku a rovněž se v ní věnuji násilné kriminalitě,

která zahrnuje ta nejzávažnější kriminální jednání.

Druhá kapitola se věnuje prevenci kriminality dětí a mladistvých, se zaměřením na prevenci a působení školského prostředí.

Třetí kapitola vymezuje současná legislativní opatření, upravující tuto oblast kriminality, a dále je zaměřena na diskusi o hranici trestní odpovědnosti, jakožto jednoho z faktorů, který kriminalitu dětí a mladistvých ovlivňuje.

1. Mládež a trestná činnost

1.1. Juvenilní trestná činnost

Trestný čin je jednání, které je společnosti škodlivé a pro společnost nebezpečné. Jeho znaky jsou uvedeny v trestním zákoně. Oblastí práva, která se zabývá trestnými činy a ochranou společnosti před nimi, je trestní právo.

Kriminalitou rozumíme jeden ze sociálně patologických jevů, je výskytem trestného, nebo kriminálního chování, které vyjadřuje souhrn trestných činů, spáchaných ve společnosti.

Kriminalitu mládeže potom můžeme vymežit jako nejzávažnější sociálně patologický jev, jako poruchu v jejich chování, kterou dochází k porušování norem trestního práva. Kriminalita mládeže, označovaná jako **juvenilní delikvence** zahrnuje skutky, spáchané mladistvými, ale rovněž spáchané dětmi a i osobami blízkými věku mladistvého.

Mládež je sociální skupina, která již neplní roli dítěte, ale společnost jí ještě nepřiznává postavení dospělého. Určitým charakteristickým znakem je například to, že se jedná o osoby většinou ekonomicky závislé a připravující se na povolání. V praxi se za mládež považují osoby mladší 18 let.

Dítě, je podle mezinárodní Úmluvy o právech dítěte, přijaté dne 20.11.1989 v New Yorku, lidská bytost mladší 18 let, pokud podle právního řádu, jež se na dítě vztahuje, nedosáhne zletilosti dříve. V trestně právním pojetí v ČR, se však za dítě považuje osoba, mladší 15 let. Dle § 11 trestního zákona č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů, nejsou osoby mladší 15 let trestně odpovědné a jejich jednání přesto, že naplňuje znaky skutkové podstaty trestného činu, trestným činem není. Právě dovršení 15 roku věku je tou právní skutečností, která zakládá trestně právní odpovědnost a umožňuje tedy osobu starší 15 let trestně stíhat. Dítě je zde tedy chápáno jako osoba, která není ještě natolik vyspělá, aby při spáchání trestného činu, chápala skutečnou nebezpečnost svého jednání a toto jednání dokázala ovládat. V odborné literatuře je možné se setkat rovněž s pojmy nedospělí, nedospělci, či nezletilci, které jsou užívány právě pro věkovou kategorii osob, trestně neodpovědných.

Kriminalita, páchaná dětmi se označuje pojmem **prekriminalita**. **Prekriminalitou**

rozumíme činnost, které se dopouštějí osoby před dosažením trestní odpovědnosti a která, pokud by ji spáchaly osoby starší 15 let, by byla považována za trestný čin³. Horní hranice prekriminality je tedy 15 let, spodní nebyla specifikována. Většina dětských delikventů se dostává do rozporu se zákonem okolo 12 let, první provinění začínají již mezi 5 – 6 rokem věku.

Pojmem mladistvý bývá označována věková kategorie osob, které pokud spáchaly trestný čin, jsou za něj již trestně odpovědné. Kategorie mladistvých, je v našem trestním právu vymezena věkovou hranicí od 15 do 18 let. Do této kategorie tedy spadají osoby, které již mají trestní odpovědnost, na druhou stranu však ještě nedosáhly zletilosti, tedy 18 let. S mladistvými a zejména s jejich postavením v rámci trestního práva, je spojena celá řada specifíků a to jak u základů trestní odpovědnosti, jejich následků, ale i u ukládání trestů. Na mladistvé se v trestním právu pohlíží jako na osoby nemající dostatek životních zkušeností a schopností správně hodnotit některé životní situace, se sklony k napodobování mnohdy negativního chování. To se projevuje již v zákonném vymezení dolní hranice trestného činu spáchaného mladistvým. Stupeň nebezpečnosti činu pro společnost, pokud jej spáchal mladistvý, musí být větší než malý, naproti tomu u jednání spáchaného dospělou osobou postačuje, aby byl stupeň nebezpečnosti činu pro společnost, vyšší než nepatrný. Zúžený je i okruh trestů, které lze mladistvému uložit, trestní sazby se snižují, přičemž účel trestu prvořadě sleduje výchovu mladistvého pachatele.

V kriminologii, ale také v právních úpravách některých států, se lze setkat s věkovou skupinou mladých dospělých, mezi 18 a 21 rokem věku. Současné české trestní právo tuto kategorii nezná, v trestním zákoně je ale ustanoven termín osoby blízké věku mladistvého. Věkově tento termín není zákonem nijak vymezen, v soudní praxi je za osobu blízkou věku mladistvého, považována osoba, která příliš nepřekročila věk 18 let. V trestním právu má tato osoba při spáchání trestného činu postavení dospělého člověka, nicméně zejména v oblasti sankcí existují možnosti zmírnění jejího postavení. Poznatky z psychologie, sociologie a dalších vědních oborů totiž ukazují, že je velmi obtížné stanovit obecnou průměrnou hranici dospělosti. Mladý člověk stále později ukončuje svoje vzdělávání, později zakládá rodinu a získává sociální postavení, což jsou hlavní atributy spojované právě s dosažením dospělosti. Navíc současné výzkumy ukazují, že až kolem 25 roku věku se ukončuje integrace mladého člověka do společnosti. Proto se v některých státech objevují názory, že by měla být zvýšena

věková hranice těchto kategorií, příbuzných mladistvým, až na 25 let.

Při snaze popsat charakteristiku juvenilní delikvence, je nutné si uvědomit, že právě u této věkové kategorie, existuje vysoká míra latentní kriminality, tzn. že delikventní chování u dětí je široce rozšířeno, není ničím neobvyklým, ale málokdy je takové chování oficiálně registrováno. Zejména méně závažné, bagatelní delikty jsou u dětí a mládeže téměř normální záležitostí, ale pouze malá část z nich je odhalena a stíhána. Tato skutečnost do značné míry souvisí i s vyšší tolerancí společnosti vůči pachatelům méně závažných trestných činů z řad dětí a mládeže, neboť porušování práva je u dětí do jisté míry vnímáno jako normální, vývojově podmíněný jev. Kriminální chování je mezi dětmi a mládeží rozšířené do té míry, že prakticky každý mladý člověk se již alespoň jednou deliktu dopustil. Statistiky odrážející nahlášenou kriminalitu tedy neposkytují adekvátní obraz rozsahu kriminality těchto věkových skupin. Sankcionována je jen část deliktů. Většina deliktů je ale triviálních a spadá do oblasti bagatelní kriminality nebo je na samé hranici trestného činu. Těžší delikty jsou oznamovány častěji, tudíž vážnější kriminalitu zachycují soudní a policejní statistiky pravděpodobně ve správných proporcích.

Kriminalitě dětí je věnována velká pozornost, zejména z toho důvodu, že signalizuje budoucí kriminalitu dospělých pachatelů. Je například statisticky ověřeno, že děti, které nebyly registrovány jako delikventi v období dětství a dospívání, měly záznam v rejstříku trestů v období dospělosti jen výjimečně, naopak u dětí, které v období dětství a dospívání spáchaly opakovaně trestný čin, se dramaticky zvyšuje statistický podíl jejich zastoupení ve skupině dospělých, odsouzených za trestnou činnost.

Kriminalita dětí má některé charakteristické znaky, které ji odlišují od kriminality dospělých:

- Trestná činnost je mnohdy páchána skupinově, ale přesto s velmi nízkou úrovní organizace.
- Chování dětského pachatele se může označovat vysokou brutalitou, která se projevuje například zbytečnou devastací okolí a předmětů, nedostatek věku a fyzické síly nahrazují děti neúměrnými prostředky k překonání překážek.
- Obvykle schází příprava ke spáchání trestného činu a nebo je příprava nedokonalá.
- O připravované trestné činnosti se dítě svěřuje svým kamarádům, u kterých rovněž hledá alibi, to ale obvykle až po spáchání trestné činnosti a obecně tedy schází snaha

trestný čin utajit.

- Při recidivě trestné činnosti volí dítě stejný způsob provedení a své konání opakuje, přičemž jeho rozhodování a jednání je spíše emotivní než racionální⁴.
- Zatímco dospělý pachatel při spáchání deliktu využívá zkušenosti z osobních kontaktů s lidmi, dítě takovéto zkušenosti postrádá, proto je delikt dítětem spáchaný, do značné míry improvizací ve vzniklé situaci a postrádá originalitu a nápaditost. Improvizace je také jedním z důvodů, proč se děti při páchaní kriminálního deliktu dopouští mnohem závažnějšího trestního jednání, než zamýšlely⁵.

Z hlediska pohlaví dětských a mladistvých pachatelů platí, že existují velké rozdíly mezi kriminalitou dívek a chlapců, a to jak v rozsahu, tak v závažnosti páchaných deliktů. Dívky se na ní podílejí ve výrazně menší míře než chlapci. Dalším charakteristickým znakem je skutečnost, že kriminalita dětí a mládeže je mezi příslušníky některých etnických minorit vyšší, než by měla být vzhledem k jejich celkovému zastoupení v dané společnosti.

Děti a mladiství pachatelé se dopouštějí omezeného okruhu trestné činnosti, ale v tomto omezeném okruhu představují velkou část jejich pachatelů, přičemž naprosto převažující formou kriminálního chování dětí a mládeže je majetková trestná činnost. Oproti majetkové kriminalitě, má násilná kriminalita v celkovém objemu u dětí a mládeže zhruba desetkrát menší četnost. **Alarmujícím faktem je však skutečnost, že se zvyšuje jak brutalita násilné trestné činnosti u mladistvých i nezletilých pachatelů, tak rovněž četnost jejich nejzávažnějších forem, které děti a mladiství páchají.**

1.2. Násilná trestná činnost z pohledu trestního práva, kriminologie kriminálníky

Násilná kriminalita je v každé společnosti součástí širšího jevu vyskytujícího se násilí. Souvisí s kulturou, tradicemi a životním stylem dané společnosti.

Existuje mnoho příčin násilí ve společnosti. Je podmíněno sociálně, kulturně, politicky, ekonomicky, psychologicky a fyziologicky. Škála působících kriminogenních faktorů je velmi pestrá. Vyčnívají z ní však dvě základní skupiny etiologických činitelů.

První skupinou je vliv rodiny v níž dítě vyrůstá. Zde platí, že agresivní chování je především naučené a pokud rodina selhává ve vštěpování nenásilných hodnot dětem, je pravděpodobné, že tyto děti zvolí v dospělosti násilný způsob jednání. Násilné modely chování rodičů, se přenášejí na děti. Druhou skupinou jsou normy platné ve společnosti jako celku. **V závislosti na tom, jak společnost hodnotí násilí, jakou prestiž násilnému chování dopřává, jak jej definuje, se také rozvíjejí hodnoty jednotlivce.**

Současně s těmito dvěma hlavními skupinami etiologických činitelů, je uznáván význam celé řady dalších činitelů, jako jsou:

- ✓ ekonomická nerovnost
- ✓ otázky spojené s kulturní desintegrací
- ✓ postoje rasové nerovnosti
- ✓ určité biologické a osobnostní faktory
- ✓ působení návykových látek, zejména alkoholu
- ✓ některé formy duševních chorob
- ✓ vliv masmédií.

Násilná trestná činnost je pojmem užívaným v právních a souvisejících disciplínách, zejména v kriminalistice a kriminologii. Pojem násilná kriminalita vychází ze způsobu provedení trestného činu a zahrnuje ty trestné činy, jejichž významnou charakteristikou je poškození, destrukce cílového objektu jednání. U některých kriminálních chování postačuje k zařazení do této kategorie záměr poškodit nebo zničit, u jiných srozumění s tím, že v průběhu dosahování cíle může být nositel žádoucí hodnoty poškozen nebo usmrčen⁶. Toto vymezení pojmu však je velice široké a může zahrnovat trestné činy směřující nejen proti

osobě, ale rovněž proti věcem nebo idejím. Zejména širší veřejností je násilná kriminalita pojmána velice široce: jsou do této kategorie řazeny např. i krádeže vloupáním.

Vhodnějším vymezením je definice, která zahrnuje pouze fyzické poškození osob. **Násilná trestná činnost je potom taková trestná činnost, jejímž hlavním znakem je fyzické poškození či usmrcení osoby či osob nebo přítomnost záměru takový následek způsobit.** Hrozící či aktuální aplikace fyzického násilí přitom může být motivována buď nepřátelstvím nebo může jít o tzv. násilí instrumentální, sloužící dalšímu účelu. Oproti například majetkové nebo mravnostní trestné činnosti, staví násilná trestná činnost na způsobu provedení deliktu. V souvislosti s vymezením kriminologického termínu násilná trestná činnost, je třeba definovat některé další bezprostředně související pojmy jako jsou agrese, agresivita a hostilita.

- ❑ **Agrese** – je reakce či útočné chování, jehož cílem je zdolat překážku stojící na cestě k dosažení cíle.
- ❑ **Kriminální agrese** – chování subjektu, které ohrožuje nebo porušuje zájmy chráněné trestním právem, při němž subjekt užívá fyzické síly nebo hrozby fyzickou silou, často s cílem poškodit nebo destruovat objekt činnosti⁷.
- ❑ **Agresivita** – vlastnost či rys osobnosti, pro nějž je charakteristické relativně stálé a časté užívání agrese.
- ❑ **Hostilita** – nepřátelský postoj, sklon k nepřátelskému chování.

Trestní zákon ČR č. 140/1961 Sb. ve znění pozdějších předpisů, pojem násilí nedefinuje a neuvádí násilné trestné činy jako ucelenou skupinu ve své zvláštní části. Násilné trestné činy tedy můžeme nalézt nejen mezi trestnými činy proti životu a zdraví (hlava sedmá zvláštní části trestního zákona), ale i v rámci trestných činů proti republice (hlava první zvláštní části trestního zákona), trestných činů proti pořádku ve věcech veřejných (hlava třetí zvláštní části trestního zákona), trestných činů obecně nebezpečných (hlava čtvrtá zvláštní části trestního zákona), trestných činů hrubě narušujících občanské soužití (hlava pátá zvláštní části trestního zákona), trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti (hlava osmá zvláštní části trestního zákona), trestných činů proti lidskosti (hlava desátá zvláštní části trestního zákona), ale rovněž i trestných činů vojenských (hlava dvanáctá zvláštní části trestního zákona). Ne

všechny jsou v praxi frekventované. Existuje řada trestných činů, kde násilí je pouze znakem kvalifikované skutkové podstaty, existují i trestné činy, které bývají páčány násilným způsobem, ač násilí či pohružka násilím znakem příslušné skutkové podstaty není (například trestný čin výtržnictví dle § 202 trestního zákona).

V pojetí policejní statistiky násilná kriminalita zahrnuje zejména trestné činy vraždy, loupeže, úmyslného ublížení na zdraví, únosu, usmrcení lidského plodu, násilí na veřejném činiteli, rvačky, násilí proti skupině obyvatelstva, braní rukojmí, nebezpečného vyhrožování, vydírání, opuštění dítěte, omezování a zbavení osobní svobody, porušování domovní svobody, týrání svěřené osoby a další. Do této kategorie trestné činnosti jsou řazeny i některé další druhy kriminálního chování, mimo jiné též úmyslné zakládání požárů či explozí. Nejzávažnějšími z těchto násilných trestných činů, jsou bezesporu trestný čin vraždy a dále všechny ostatní trestné činy, kterými bylo nebo mělo být způsobeno usmrcení objektu.

Násilná trestná činnost nepředstavuje v celkové statistice všech trestných činů dominantní procento zastoupení, i přesto je však její místo v kriminalitě celkové velice významné. **Stav a vývoj násilné kriminality lze považovat za určitý ukazatel míry úspěšnosti společnosti a státu v kontrole kriminality**, neboť obavy občanů z kriminality a z toho, že se stanou její obětí, se týkají především násilné trestné činnosti.

Násilná kriminalita jako celek není ve společnosti rozložena rovnoměrně. Její distribuce závisí na takových sociodemografických charakteristikách, jako je pohlaví, věk, bydlení ve městě či na venkově, dále na sociálně ekonomickém statusu, na stupni dosaženého vzdělání. Znamená to, že násilné trestné činy páčají mnohem častěji muži než ženy, osoby do třiceti let věku nežli osoby starší, příslušníci nižších sociálně ekonomických vrstev nežli středních a vyšších, osoby nevzdělané nežli osoby vzdělanější, lidé bydlící ve městech než na vesnicích apod⁸.

I přes skutečnost, že míra objasněnosti násilné trestné činnosti je relativně vysoká, zejména v porovnání s ostatními druhy kriminality, naznačují statistiky tendence k jejímu růstu.

1.3. Sociálně patologické jevy a jejich přerůstání v trestnou činnost mládeže

Nedílnou součástí moderní, demokratické společnosti, je existence sociálně patologických jevů, jejich vznik, změny a dynamičnost. Kriminalita dětí a mládeže je jedním z nich. **S vývojem společnosti dochází k výraznému nárůstu kriminality a dalších sociálně patologických jevů.** Při pokračujícím trendu vývoje v této oblasti hrozí nebezpečí, že vývoj a stabilita společnosti budou sociálně patologickými jevy ohroženy⁹.

Příčiny, které umožňují životaschopnost těchto jevů, se mění velice málo. Do základního výčtu faktorů, které mají vliv na delikvenci dětí a mládeže patří:

- ❑ individuální zvláštnosti jedince, podmíněné geneticky, chorobou, duševní chorobou nebo osobnostními dispozicemi,
- ❑ poruchy socializace v důsledku negativního působení blízkého, sociálního či kulturního prostředí (zejména rodiny, školy, zaměstnání),
- ❑ psychické zvláštnosti podmíněné věkem, projevy generačních protestů, odmítání autorit, vliv vrstevnických skupin zejména v období pubescence a adolescence, s tím spojené nevhodné využívání volného času,
- ❑ demografické faktory,
- ❑ společenské změny a posuny hodnotových orientací jak celé společnosti, tak subkultury mládeže,
- ❑ další negativní jevy ve společnosti, negativní vliv médií, malá ochrana dětí a mládeže před těmito jevy, neúčinná mravní, etická a právní výchova, malá účinnost sankčních a preventivních opatření.

Mezi základní vlivy na delikventnost chování patří **dědičnost**. Genetika má vliv na sníženou sebekontrolu, ale také na hyperaktivitu. Tento genetický předpoklad sám o sobě však nevede k delikventnímu jednání. Genetická vloha pouze zvyšuje pravděpodobnost, že na chování budou mít vliv další činitelé, bez nichž by se delikventní jednání neuskutečnilo. Genetická vloha snižuje, resp. zvyšuje práh pro působení vlivů prostředí. Je jedním z činitelů, které ovlivňují další vývoj. Jak z názvu vyplývá, příčinou bývá obdobná porucha u osobností rodičů nebo v jejich způsobu života. Zejména se uvádí nadměrné požívání alkoholických nápojů, užívání drog a jiných psychotropních látek.

Dědičnost zločinnosti mládeže, je méně výrazná než dědičnost zločinnosti dospělé populace. důvodem je relativně krátká doba k projevení genetické vloh a pravděpodobně i silnější vliv sociálních faktorů během mládí a dospívání.

Biologické determinanty delikvence byly již v minulém století předmětem studií odborníků zaměřených na delikvenci. V nich však byly zjišťovány pouze degenerativní znaky, charakteristické pro rodilé zločince, zkoumaly se tvary ušních boltců, později tvary lebky a podle těchto degenerativních stigmat se sledoval další vývoj budoucího zločince. K dalším sledovaným tělesným znakům patřily například zapadlé, malé oči, tupá, ustupující brada nebo široký, plochý nos. Systematické studium dědičnosti delikvence bylo započato ve 20. století ve Spojených státech amerických, kde se zkoumaly rodiny, ve kterých se vyskytlo delikventní chování. Při studiu genetických vlivů je třeba se zmínit o studiu dvojčat, kde se porovnává výskyt určitého znaku u jednovaječných a dvojvaječných dvojčat a rovněž o tzv. adopčních studiích, při kterých se u adoptivních dětí sledují a hodnotí biologické faktory vlastních a adoptivních rodičů.

Dalšími faktory v rámci struktury osobnosti, které mohou vést k neadekvátnímu, až delikventnímu jednání, jsou biologické determinanty v oblasti zdravotní. Člověk si na svět přináší určité dispozice, z nichž některé jsou rizikovější více, jiné méně. Mezi vrozenými rizikovějšími faktory je to zejména lehká mozková dysfunkce, označovaná též jako minimální mozková dysfunkce nebo syndrom hyperaktivity. Projevuje se častou změnou nálad, velmi impulsivním chováním, neobratností, špatnou koordinací pohybů, náchylností k různým onemocněním a úrazovostí. Dítě má špatnou koncentrovanost a je výrazně labilní ve svém jednání. Časté jsou poruchy při čtení, psaní a při verbálním projevu zadržávají. V kolektivu jsou méně oblíbené pro své poruchy v chování a schopnost adaptace. Adaptační potíže si přenášejí do období dospívání a výrazně se to projevuje v období dospělosti. Mnohdy je provází zvýšená agresivita a nepředvídané záchvaty vzteku. Často trpí komplexem méněcennosti.

Vrozenou osobnostní dispozicí je psychopatie, která staví člověka mimo normu. U pachatelů trestné činnosti bývá diagnostikována poměrně často. Hlavním kritériem při diagnostikování psychopatie je stálá, od dětství se projevující nerovnováha ve skladbě osobnostních vlastností, takže některé jsou nápadně vyvinuté, některé nápadně chybí. Nositel této poruchy má kvůli ní opakované a stereotypní konflikty v sociálním prostředí a okolím je

považován přinejmenším za podivína¹⁰. V období dospívání je někdy složité odlišit povahové změny, které vznikají na základě tohoto procesu od stálých povahových rysů jako je schizofrenie.

Ke konstitučním disponujícím faktorům je obvykle počítána i snížená úroveň rozumových schopností, opakovaně potvrzovaná průzkumy mladých i dospělých lidí z věznic či nápravných ústavů. Rozumové schopnosti jsou prokazatelně více determinovány dědičností než učením. V případě snížené rozumové schopnosti, ani sebelepším výchovným vlivem, není možné dosáhnout normální rozumové hladiny. Takto postižený jedinec je znevýhodněn již od dětství. Jedná se o citově zranitelnějšího jedince, vyvolává nepříznivé reakce u rodičů a okolí, projevují se potíže s učením a nemá požadovanou pozici v kolektivu svých vrstevníků. Ani s učitelem není schopen navázat odpovídající kontakt, což se odráží ve výsledcích. Zpětnou vazbou je negativní dopad v rodině. Obtížně se utvářejí sociální dovednosti, jako jsou morální hodnoty, schopnost řešit konflikty a další citové vazby.

Disponujícím konstitučním faktorem je i pohlaví jedince. Muži se podle dostupných statistik dopouštějí trestných činů mnohem častěji než ženy a to ve všech společnostech, ve všech dobách, nezávisle na své příslušnosti k etnické skupině i nezávisle na druhu trestné činnosti.

Za hlavního činitele, který svým selháváním dětem umožňuje kriminální chování, je považována rodina, jako základní sociální skupina. Důležitým věkovým stadiem, zvláště vnímavým k vlivům okolí, je dětství. Ve zvýšené míře zde probíhá biologický vývoj organismu a rozvoj vnímání sociální zkušenosti. Právě proto se toto období v životě člověka ukazuje být rozhodující, i když nikoli absolutně determinující. Soudí se, že výchova v rodině, a to v nejranějším věku, v mnohém předurčuje celý proces včleňování mladého člověka do společnosti a její kultury.

Z výzkumů vyplývá, že již děti, podílející se na prekriminalitě, pocházejí častěji ze strukturálně či funkčně neúplných rodin, trpících nedostatkem citových vazeb. I když úplnost či neúplnost rodiny sama o sobě vytváří lepší či horší podmínky pro uplatnění vhodných způsobů výchovy, úplnost rodiny však sama o sobě k žádoucí výchově nestačí, není-li podložena zralostí rodičů, právě tak jako neúplná rodina není předurčena k selhání při plnění základních funkcí k vývoji osobnosti dítěte. Rozhodujícím činitelem v zachování funkčnosti rodiny jsou vždy osobnosti samotných rodičů, jejichž každodenní příklad je obecně

považován za rozhodující moment ve výchově dětí. Rodina může pomáhat dítěti rozvíjet jeho přirozené vlastnosti a schopnosti, pomáhat tlumit negativní dispozice nebo naopak nevhodnými zásahy jeho přirozený rozvoj deformovat¹¹. Pokud rodina projevuje o dítě nezájem spojený s nedostatečným dozorem, znamená to, že rodina nemá zájem a nebo není schopna uspokojovat potřeby dítěte. V takovém případě se dítě snaží upoutat pozornost jiných i za tu cenu, že se dostane do rozporu se zákonem. Rodina může mít vůči dítěti příliš ochranné postoje, projevující se ve výrazném omezování jeho samostatnosti, což může mít za následek snahu dítěte směřující k jeho samostatnosti i za cenu kriminogenního jednání. Není vždy podmínkou, že delikvent pochází z ekonomicky špatně situované rodiny. Nahrazování citu a výchovného vlivu enormně vysokým kapesným, vede k citovému strádání a postupnému odcizování. Obvykle nalézá pochopení a svoje místo v partě, která mu začíná nahrazovat rodinné zázemí.

V posledních letech se často negativně projevuje i kruté zacházení s dětmi a jejich týrání. Opět není dogmatem, že se musí jednat o rodinu špatně ekonomicky situovanou nebo s nižším vzděláním. V některých rodinách je násilí obvyklým prostředkem k dosažení uspokojování potřeb, ke snížení vnitřního napětí, k zvýšení nebo udržení prestiže. Lidé vychovávaní v tomto duchu neznají jiné způsoby řešení konfliktních situací a vyrovnávání se se stresem než agresi, často umocněnou například požitím alkoholu. V těchto rodinách nejenže druhý partner neoznámí týrání dítěte ze strany aktivního partnera, ale snaží se jej krýt. V těchto případech je potřebné pohlížet na rodinu jako na celek, v němž je týrání dítěte projevem vážné dysfunkce rodiny.

Násilí páchané na dětech v rodinách tedy podněcuje násilí u dětí. **Významný vliv rodiny se ukazuje i u pachatelů násilné kriminality.** U dětí a dospívajících je násilné chování jedním z prvků poruchy chování. Jedinci s touto poruchou se projevují soustavným lhaním, krádežemi, vandalismem, krutostí vůči zvířatům i lidem, podrážděností a útočností. Ačkoli za příčiny násilného chování je považována dědičnost, úraz nebo jiné onemocnění mozku a učení, za hlavní příčinu vzniku nejzávažnějších forem násilného chování je označována kombinace faktorů dědičnosti a učení.

Prvou formální skupinou mimo rodinu, se kterou přijde dítě do styku je **škola**. Zatímco v rodině si dítě osvojuje první mravní a morální zásady, ve škole je pak rozvíjí. Škola představuje kolektiv, ve kterém se morálně formuje osobnost každého jedince. Dítě

přechodem do školy ztrácí výlučné postavení, které do této doby mělo v rodině. Musí se přizpůsobit novému životnímu rytmu. Škola bere dítě jako jedno z mnoha dalších a chce po něm, aby se přizpůsobilo.

Přípravenost dítěte na školu může znevýhodnit předchozí výchova v rodině. I výchovná zanedbanost znevýhodňuje dítě, pokud například vyrůstá v prostředí, kde není vzdělání hodnotou a tím pádem chybí motivace ke vzdělání. Velký podíl na vývoji a formování osobnosti dítěte má třída, včetně učitele. Děti si brzy začínají ve třídě budovat subkulturu, vyznačující se zvyklostmi, rituály, ve třídě vznikají i podskupiny, které jsou k bližšímu kontaktu motivovány společnými zájmy, zálibami, činnostmi. Některé podskupiny mohou být zárodkem asociálních part.

Nepříznivé podmínky ve škole, prohlubující se konflikty mezi spolužáky a učitelem, mohou vést ke školnímu selhání. Nechuť ke škole se může projevit poruchovým jednáním, tedy záškoláctvím, vrstvením lží a podvodů, požíváním alkoholu až k porušení zákona.

Nedostatečné zapojení dítěte do kolektivu bývá příčinou poruch, jakou je zpoždění ve vývoji. Může to být retardace, mohou to být chronická onemocnění, různá tělesná postižení nebo příslušnost k některému etniku. Takové dítě začne vyhledávat ústraní nebo společnost mladších dětí, kde se pokouší nalézt své uplatnění. V některých případech podléhají vlivu skupiny, kde se chtějí přizpůsobit a vyniknout požíváním alkoholu, drog a páčáním trestné činnosti.

Některé poruchy chování, jako lži, krádeže, opuštění domova, záškoláctví, sebepoškozování, sebevraždy, zneužívání alkoholu a drog či jiné delikventní chování, vznikají rovněž v pubertě, kdy dochází ke konfliktům se spolužáky, rodiči nebo vychovateli. Vyšší pravděpodobnost sociálního selhání je rovněž u jedinců, kteří se v malé míře zapojují do vyučování.

Vývoji směrem ke kriminalitě dětí a mládeže může napomáhat i reakce školy na zjištěné asociální chování dětí. Způsob vyšetřování a zejména udílené sankce jsou pro všechny děti významnou zprávou o tom, jak škola dbá důstojnosti jednotlivce, která pravidla opravdu platí a která jsou pouze deklarována, do jaké míry jsou dodržována, zda se všem dětem měří stejným metrem apod.

Jak slábne vliv některých rodin na děti a jak se mocným socializačním vlivem v druhé polovině našeho století stávají také média a zároveň rostou obavy z neřízeného socializačního

působení vrstevnických skupin, začíná být škola viděna jako jediné prostředí, schopné garantovat optimální působení na dítě, jež je v souladu se zájmy společnosti¹². Jedná se o názor zcela nereálný, jelikož bez pomoci rodiny není možné výchovný proces zvládnout.

S přibývajícím věkem, s odpoutáváním se od rodiny a s přimykáním ke skupině vrstevníků, roste **vliv party a kamarádů**. V malé skupině se často jedinec učí vzájemnému přizpůsobování, vytváří si vlastní hodnotový svět a navyká si podřizovat se společným cílům. Proto je zcela normální, že si nalézají sociální vztah ve skupině vrstevníků. Vrstevnická skupina je v období dospívání považována za nejvýznamnější referenční skupinu, tedy skupinu, se kterou se jedinec identifikuje a do které chce patřit. V partě navíc její člen nachází to, co ve svém rodinném či školním prostředí nenašel a to pocit soudržnosti, aktivity, uznání a bezprostředního přátelství. Negativně orientovaná parta má však na jedince negativní vliv a ten se potom dostává ve svém chování a jednání do asociální a antisociální roviny.

Negativně orientovaná parta může rovněž zesílit vliv sociálně neintegrované rodiny. Pro rizikovou mládež z dysfunkčních rodin je vrstevnická skupina důležitější než pro mladé lidi vyrůstající v rodinách, jež dětem poskytují přiměřenou míru podpory a vedle toho jim přiměřeně vytyčují meze dovoleného chování. Vrstevnická skupina není bezproblémovým zázemím, tím spíše jí není pro děti vyrůstající bez rodičovského zájmu. I pro dítě vychovávané funkční rodinou představuje více nebo méně stresující nárok: obstát v očích vrstevníků jako někdo, kdo plně sdílí hodnoty skupiny.

Zvládání obtížných životních situací pomocí skupiny vrstevníků nebo jinou skupinou nabývá výraznějších rozměrů. Je to i jeden z důvodů rozšíření skupinové kriminality mládeže a dětí. Takovéto party jsou pak současně i náhradní skupinou pro jedince a ten přijímá jejich vlastní sociální a mravní normy¹³.

Podíl na rozvoji negativního chování mládeže má nežádoucí **způsob prožívání volného času**. Děti a mládež mají ve srovnání s dospělými více volného času a způsob jeho trávení, zejména se skupinou vrstevníků pak také může ovlivňovat delikventní chování jedince. Ve volném čase vznikají mnohé příležitosti a kontakty, které mohou snižovat nebo zvyšovat pravděpodobnost delikventního chování dětí. Potřeba dítěte vyplnit svůj volný čas tak, aby to bylo zábavné a napínavé, je pak naplňována v závislosti na jeho sociální integraci a formách jeho kontroly. Trávení volného času spočívající v tzv. chození ven, navštěvování různých

zábravných podniků, bezcílného projíždění se, konzumaci alkoholu apod. s sebou přináší také problém, jak tyto někdy velmi nákladné aktivity financovat. Ten může být řešen prostřednictvím delikventního jednání¹⁴.

Mnoho pachatelů trestné činnosti z řad dětí a mládeže pochází z tzv. etnických skupin. Tyto skupiny se od obyvatelstva dané země odlišují nejen kulturou, způsobem života, jazykem, náboženstvím, životním stylem a obyčejí, ale také jinými morálními hodnotami. Tyto odlišnosti mají dopad na nižší vzdělanost, uplatnění na trhu práce a určité vyčlenění od většinové populace. Sociální a ekonomické možnosti mají silný vliv na páchaní trestné činnosti příslušníky těchto etnických skupin. Nejpočetnější etnickou skupinou v ČR jsou Romové. Odhaduje se, že zastoupení Romů mezi stíhanými osobami je mnohonásobně vyšší, než je početnost v populaci a častěji než v majoritní populaci se trestné činnosti dopouštějí děti a mladiství.

Jedním z významných činitelů, ovlivňujících kriminalitu dětí a mládeže, jsou bezesporu masmédiá, zejména televize nebo internet. Televize má v současné společnosti téměř nezastupitelné místo z hlediska získávání informací, ale i vyplňování volného času. Její sledování má i mezi dětmi stále vzrůstající trend a odtlačuje do pozadí takové aktivity, jakými jsou například četba, návštěvy kulturních akcí či aktivní sportování. Televize je díky svojí sledovanosti nejmocnější médium a také médium nebezpečné. Nebezpečnost z pohledu negativního vlivu televize na děti a dospívající mládež, tkví zejména v nevhodné skladbě programů, která je hlavně u komerčních televizí motivována snahou získat co největší sledovanost a z ní plynoucí, co největší zisk z reklamy. Programová nabídka je potom zaměřena na akčnost filmu a zatlačuje výchovný efekt. Nevhodnými pořady televize dává špatný příklad dětem a mládeži a ohrožuje jejich psychický, morální a sociální vývoj tím, že:

- ✘ samoučelně zobrazuje násilí a násilí rovněž zlehčuje,
- ✘ zobrazuje sex a lidské tělo způsobem, který snižuje lidskou důstojnost,
- ✘ zobrazuje agresivitu, zaměřenou proti některým náboženským, politickým, sociálním, etnickým či jiným skupinám.

Televize má negativní vliv zejména na výskyt násilné kriminality u dětí a mládeže. Dítě si vytvoří svůj filmový idol, který zabije člověka bez další sankce a následku. V jeho představách je uložena smrt jako běžný prostředek k vyřešení určitého problému. Negativní

účinky má televizní násilí především na ty děti, které jsou k násilnému chování disponovány

- ❖ dědičnými a konstitučními faktory,
- ❖ rodičovským nezájmem či nepřátelstvím,
- ❖ příslušností ke skupinám, jež sdílejí deviantní normy¹⁵.

Tvůrci televizního vysílání mají dnes velkou odpovědnost vůči nejmladším generacím, stejně jako rodiče či učitelé. Odpovědnosti se však nemůže zbavit ani stát, který disponuje orgány, které na televizní vysílání dohlížejí.

Obecně lze ale konstatovat, že vliv médií na děti a mládež je mnohem méně významný, než vliv živých lidí, s nimiž děti a mládež tráví čas.

2. Úloha státu v prevenci kriminality mládeže

2.1. Primární, sekundární a terciální prevence

Pojem prevence, je odvozen od latinského slova **praeventus**, které znamená krok předem.

Prevence v širším slova smyslu – předcházení nežádoucímu jevu a ochrana před ním, označuje a zahrnuje všechny aktivity, které potlačují výskyt a zabraňují rozvoji negativního jevu ve společnosti. Z lékařského hlediska je prevencí soubor opatření, majících zabránit vzniku onemocnění, z hlediska právního jsou to taková legislativní opatření, která mají chránit společnost před nežádoucími jednáními jednotlivců a skupin.

Prevence v užším slova smyslu – prevence jednotlivých konkrétních negativních jevů, např. kriminality.

V posledních desetiletích u nás i v zahraničí dospěla kriminologie k poznání, že represivní opatření, používaná vůči delikventům z řad dětí a mládeže, nemají předpokládaný účinek. **Represe sama o sobě prohlubuje antisociální chování mládeže, zejména tehdy, jsou-li represivní zákroky spojeny s odnětím svobody.** V současnosti je široce rozšířen názor, že nejlépe je kriminalitě mládeže předcházet prevencí. Na základě všeobecné preventivní strategie se tedy do popředí dostávají mnohá preventivní doporučení a postupy k omezování kriminality mládeže, ale i kriminalitě proti mládeži. Na prevenci kriminality mládeže existuje celá řada názorů a přístupů, existují jednoduché návody, rovněž preventivní programy, realizované v rámci systému prevence kriminality, nutná jsou i legislativní opatření.

Při použití všech řešení je nutné vycházet ze základních zásad prevence kriminality dětí a mládeže. Vždy musí být respektována základní práva dětí. Základem je také včasné a dlouhodobé působení prevence, které předpokládá, že prevence kriminality mládeže je proces, který nelze odkládat a je nutné s ním začít již od útlého věku dítěte. Vychází se ze zákonitostí vývoje, důležitý je již věk do tří let, který je rozhodující pro vytváření vlastní sebedůvěry a vlastní identity. Významné je i zaměření na prevenci negativních jevů, které děti obklopují, přičemž vždy hrají důležitou roli dítěti nejbližší osoby, které jsou mu vzorem. Ve věku do dvanácti let, je důležitá kvalita sociálních vztahů, na které je toto období bohaté. Velmi záleží na kvalitě socializačního procesu v rodině a ve škole. Je položen základ pro odpovědnost jako lidskou hodnotu. Z hlediska vývoje je nejsložitějším obdobím dospívání,

spojené s nalezením osobního smyslu života, osamostatněním se a sladěním individuálních potřeb s potřebami společnosti. V tomto období jsou jedinci vystaveni působení mnoha negativních jevů a často selhávají.

Nezbytná je vzájemná koordinace mezi jednotlivými subjekty, provádějícími preventivní opatření. Subjekty, podílejícími se na prevenci kriminality mládeže jsou jednotlivci a instituce. Jednak instituce státní, např. působící ve sféře sociální, dále policie, státní zastupitelství, soudy a vězeňství, jednak instituce nestátní, např. církve, občanské iniciativy, politická a zájmová sdružení nebo nadace. Rovněž rodina, škola, masmédiá. Při četnosti těchto subjektů, mohou být preventivní aktivity realizovány samostatně, odděleně a bez společného cíle. Některé preventivní aktivity se v některých oblastech kříží a překrývají, v jiných oblastech zcela chybí, což se nutně projevuje ve výsledné efektivitě.

Mezi aktivitami jednotlivých orgánů státní správy a samosprávy je důležitá i vzájemná součinnost. Důležité úkoly plní nejen stát, ale i obce, města, kraje. Jejich zastupitelstva na sebe berou odpovědnost například za zajišťování vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku, kam problémy s kriminalitou mládeže také spadají. Mělo by jít tedy o vzájemně dohodnuté a vymezené činnosti těchto orgánů.

Nejpoužívanějšími modely prevence kriminality mládeže jsou modely primární, sekundární a terciální. Kritériem pro jejich rozlišení je okruh adresátů nebo vývojové stadium kriminality.

Primární prevence – zahrnuje veškeré působení, které si klade za cíl předcházet problému tak, aby vůbec nevznikl. Její orientace je zaměřena na celou populaci dětí a mládeže. Jejím vlastním nástrojem je výchova a osvěta, která se provádí na různých úrovních, na té nejjobecnější sdělovacími prostředky, na méně obecné ve školách a v nerůznějších jiných společenských institucích, nejkonkrétněji a nejúčinněji v rodinách. Zahrnuje rovněž přímou poradenskou činnost, své zaměření soustřeďuje na příznivé ovlivňování hodnotové orientace dětí a mládeže. Je charakterizována i snahou ovlivnit téměř nekontrolovanou náplň volného času.

Sekundární prevence – se zabývá rizikovými dětmi a mladistvými, u kterých je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou pachateli trestné činnosti nebo že jsou více ohroženi sociálně patologickými jevy. Nezastupitelné místo v tomto modelu prevence má škola, prevence již je orientována na střední a malé skupiny. Preventivní opatření často také

zasahují do sféry volného času. Je zaměřena i na rizikové faktory v sociálním prostředí a ve vztazích dítěte. Jde při ní o rozpoznání poruch a jiných obtíží a to co nejčasněji, pokud možno již ve stavu jejich klíčení. Z toho pak vyplývá zavedení náležitých opatření, která by jejich dalšímu nepříznivému vývoji zabránila. Zde je vlastní doména poradenské služby.

Terciální prevence – je jakousi nadstavbou prevence sekundární. Má náležitými opatřeními ve prospěch jedince již postiženého zabránit zhoršování jeho situace a pomoci mu najít co nejpříjemnější řešení i v těch nejhorších podmínkách. Jde o orientaci na mládež, která již spáchala trestnou činnost nebo má zkušenost jako oběť. I v těchto případech je zajišťována přímá odborná poradenská pomoc. Snahou je eliminace recidivy i sociálně negativního jednání. V resocializační činnosti nabízí pomoc mladým, narušeným osobám, zejména dokončit vzdělání, získat zaměstnání, ubytování atd.

2.2. Resortní a místní preventivní činnost

K úspěšnosti a účinnosti prevence kriminality v ČR, včetně kriminality mládeže, přispívá jasná vládní politika, která je realizovaná jako určitý systém. Díky výskytu nových sociálně patologických jevů po roce 1990, díky kvantitativnímu nárůstu kriminality a kvalitativním změnám v ní, je uplatňován nový systém prevence, vyvažující prevenci a represí. Snižování míry a závažnosti trestné činnosti a zvyšování pocitu bezpečí občanů, jsou základním cílem prevence kriminality. Tento systém je tvořen dílčími kroky, které vláda přijímá formou svých usnesení, při vytváření systému i tvorbě jednotlivých preventivních programů jsou brána v úvahu i doporučení mezinárodních institucí, například Výboru pro prevenci a kontrolu kriminality OSN, Komise OSN pro prevenci kriminality a trestní justici, Výboru ministrů Rady Evropy atd.

Systém prevence kriminality je v ČR realizován na dvojí úrovni a to na úrovni resortní a na úrovni místní. Existuje zastřešující orgán vlády, kterým je **Republikový výbor pro prevenci kriminality**. Tento byl zřízen v roce 1993, je vrcholným státním orgánem prevence kriminality, zasedají v něm zástupci všech zainteresovaných ministerstev, předsedou je ministr vnitra a sekretariátem Odbor prevence kriminality ministerstva vnitra. Je metodickým a koordinačním orgánem odpovědným za problematiku prevence kriminality v České republice. Jeho úkolem je především:

- rozvíjet prevenci na místní úrovni,
- realizovat meziresortní projekty,
- integrovat Policii ČR a obecní policii do preventivních systémů,
- vytvářet podmínky pro pravidelnou a systematickou spolupráci resortů,
- vytvářet informační systém mezi subjekty prevence,
- rozvíjet mezinárodní spolupráci,
- přenést dotační systém na kraje ve spolupráci se všemi resorty¹⁶.

Resortní preventivní činnost – vychází z působnosti jednotlivých ministerstev, jejich činnost rozšiřuje o preventivní prvky, směřuje k předcházení trestné činnosti. V jejím rámci dochází ke vzdělávání pracovníků jednotlivých resortů, je jí ovlivňována tvorba příslušné legislativy apod.

Důležitým resortem v této oblasti je **Ministerstvo vnitra ČR**. Zde existuje zvláštní odbor prevence kriminality, jehož úkolem je poskytovat podporu i prostředky obecním zastupitelstvům a státním i nestátním organizacím, jež se prevencí zabývají. Ministerstvo vnitra podporuje projekty občanských sdružení (např. linky důvěry a krizové linky pro mládež, střediska pomoci ohroženým dětem). Rovněž koordinuje preventivní programy a podporuje zřízení funkce místního koordinátora preventivních aktivit. Výsledkem činnosti odboru prevence kriminality je i koncepce projektu Centra včasné intervence.

Druhou oblastí, ve které Ministerstvo vnitra působí, je preventivní činnost Policie České republiky. Preventivně informační skupiny Policie ČR pořádají besedy s dětmi od mateřských škol až po školy střední, dále celou řadu preventivních akcí za aktivní účasti dětí a ve snaze předejít páchání trestné činnosti, dětem poskytují poradenství. Z řad policistů jsou v rámci jednotlivých složek policie na všech jejích úrovních vyčleňováni a odborně připravováni specialisté, kteří se zabývají právě problematikou kriminality dětí a mládeže a i trestnou činností páchanou na mládeži. Při předcházení, odhalování, objasňování a dokumentování kriminality dětí je nutná úzká spolupráce s pracovníky orgánů sociálně - právní ochrany, zdravotnických zařízení, pracovníky školství a dalších institucí. Pozornost je věnována nejen pokračující a opakované trestné činnosti páchané dětmi, závadovými skupinami mládeže a trestné činnosti páchané na mládeži, ale i dětem, u nichž se již v předškolním nebo školním věku projevují závažné problémy chování, se zaměřením na odhalení příčin, které k tomu jednání vedou a s upozorňováním rodičů na závadové chování jejich dětí. Specifikem policejní práce je skutečnost, že je zpravidla první, kdo přichází do kontaktu s dětmi a mladistvými, kteří se dopustili trestného činu, jiného protiprávního nebo sociálně patologického jednání.

Úkolem **Ministerstva práce a sociálních věcí ČR** je především zabývat se sekundární prevencí zaměřenou na ohrožené děti a mladé lidi, jejich rodiny a na skupiny mládeže a to prostřednictvím oddělení sociální prevence Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, které metodicky řídí například specializovaná oddělení sociální prevence na úrovni dřívějších okresních úřadů. Zvyšuje se počet sociálních pracovníků, orientovaných na práci s dětmi, mládeží a rodinou, zvyšují a jasně se vymezují kompetence kurátorů pro mládež a sociálních pracovníků oddělení sociálně právní ochrany.

Ministerstvo spravedlnosti ČR se podílí na prevenci kriminality dětí a mládeže v

legislativní oblasti a přípravě zákonných opatření. Trestná činnost dětí a mládeže má svá specifika, kterými se odlišuje od trestné činnosti, páchané dospělou populací. Tato specifika a odlišnosti, například v oblasti ukládání trestů nebo odklon od klasického trestního řízení, ve spojitosti s tzv. probačním dohledem, musejí být i legislativně zohledněna. Významnou legislativní úpravou v oblasti kriminality mládeže je celková rekonstrukce trestních kodexů a soudnictví nad mládeží ve věcech trestních, zpracovaná ve formě zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů.

Ministerstvo zdravotnictví ČR svoje aktivity na poli prevence kriminality mládeže zaměřuje na léčbu především drogových závislostí, na prevenci týrání, zanedbávání a sexuálního zneužívání dětí a pomoc dětským obětem trestných činů. Ministerstvo kultury ČR působí v oblasti primární prevence kriminality dětí a mládeže, kde organizuje řadu kulturních projektů, zaměřených na trávení volného času dětí a mládeže. Velice důležitá pozice v této preventivní oblasti potom připadá Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

Na tuto prevenci jsou ze státního rozpočtu věnovány nemalé finanční prostředky. I na resortní úrovni je velkým nedostatkem nesystémovost, nesoučinnost a špatná komunikace mezi jednotlivými resorty. Právě těmto problémům by měl předcházet již zmiňovaný Republikový výbor pro prevenci kriminality, stejně tak některé nadresortní komise, jako například Meziresortní protidrogová komise nebo Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity.

Prevence na místní úrovni – jedná se o těžiště systému prevence, vzhledem k možnosti okamžitě reagovat na vznikající problém v regionu. Na kriminalitu mládeže, páchanou v určitém místě a čase, může obec reagovat vydáváním obecně závazných vyhlášek, kterými jsou vymezena závazná pravidla chování a které stanovují povolené chování a chování zakázané. Na místní úrovni mohou vznikat z iniciativy starostů nebo obecních zastupitelstev komise pro prevenci kriminality, jejichž složení by mohli navrhovat místní koordinátoři prevence. Na činnosti komise by se měli podílet kromě pracovníků sociální správy zástupci dalších státních i nestátních subjektů zainteresovaných na snižování kriminality a na efektivní práci s rizikovou mládeží.

Projekty prevence kriminality mládeže na místní úrovni jsou směřovány na podporu rodin, na sociální práci s delikventy a jejich rodinami, k podpoře vzdělávání obecně, k předškolním

vzdělávacím programům, rovněž k podpoře zdravého životního stylu bez drog. Speciální pozornost vyžadují rizikovní jedinci, kterým se v praxi mohou města a obce věnovat nejefektivněji, například zlepšením příležitostí pro využití volného času, podchycením problémů (zneužívání drog, záškoláctví, výtržnictví, majetkové delikty), apod.

Důležitým prvkem prevence kriminality na místní úrovni je Komplexní součinnostní program prevence kriminality, podporovaný vládou od roku 1996, ve kterém jsou děti a mládež jednoznačně nejvíce podporovanou cílovou skupinou. Jeho podstatou je součinnost co nejširšího spektra subjektů.

2.3. Úkoly v oblasti prevence v resortu školství

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, se podle Programu sociální prevence a prevence kriminality zabývá především primární prevencí na školách. V rámci resortního programu prevence trestné činnosti a dalších negativních jevů mezi mládeží se zaměřuje na:

- školení učitelů v oblasti prevence,
- propracování systému pedagogicko – psychologického poradenství,
- podporu aktivit mládeže zaměřených na volný čas,
- rozvoj sociálně – právní výchovy a forem vzdělávání¹⁷.

Zabývá se i prevencí sekundární, spočívající například v péči o narušenou mládež, zejména ve výchovných ústavech.

V rámci prevence kriminality mládeže se ve školství realizují různé preventivní programy. Preventivním působením je svým způsobem například již výchova v mateřských školách. Pokud je dítěti, zejména dítěti, pro které by mohlo být školní vyučování příliš náročné, věnována v předškolním věku výchovná péče s cílem připravit jej na školní docházku, jedná se o určitý způsob předcházení delikventnímu chování. Dítě, které by školní docházku nezvládalo, může dříve nebo později ve škole selhávat a k delikventnímu chování se uchýlovat.

Škola se jednak snaží minimalizovat predelikventní a delikventní chování dětí přímo na půdě školy, jednak se snaží poučit děti o případných následcích jejich kriminálního chování mimo školu a konečně děti připravuje na setkání s kriminalitou jiných lidí a pokouší se je poučit, jak v takovém případě jednat.

Preventivní vliv má i výchovné působení na děti, které se netýká přímo kriminality. Děti se ve škole učí sociálním dovednostem, osvojují si základní pravidla slušného chování, osvojují si, jak se dá neagresivně odvrátit agresivní chování jiného, jak se dá odmítnout něco, co se nemá dělat, apod. Ve škole si rovněž posilují schopnosti řešit problémy. V oblasti socializačního působení školy a výchovy k občanství je na všech typech státních základních a středních škol zkvalitňováno vzdělávání v právních a etických tématech a výchova ke zdravému životnímu stylu. Součástí výuky jsou ekonomické, sociální a právní znalosti, které mohou být využity v občanském životě.

Realizuje se výchovné poradenství, zřízena a podpořena byla činnost středisek výchovné péče, podpořeny byly linky důvěry a pedagogicko - psychologické poradny. V oblasti péče o narušenou mládež jsou posilovány rozpočty výchovných ústavů, zvyšuje se počet lůžek a postupně se snižují počty dětí ve výchovných skupinách.

2.4. Nezastupitelná úloha pedagoga v procesu prevence kriminality mládeže

Škola je prostředím, které může, samozřejmě do určité míry a v nutné spolupráci s rodinou, posilovat u dětí postoje a dovednosti, které jsou předpokladem prosociální, nekriminální dráhy. Každý žák v novém, složitějším kolektivu získává sociální zkušenosti a návyky sociálního chování. Případné nedostatky v pedagogickém procesu oslabující potencionální pozitivní vliv školy, mohou v určitém stupni způsobit nebo podmiňovat nepříznivé formování osobnosti¹⁸.

Pedagog má v procesu působení na dítě svoji nezastupitelnou úlohu. Pedagog je hned po rodičích nejbližším vzorem dítěte. Toto platí zejména u mladších dětí. Děti mají silnou schopnost vnímání a učitelé, jakožto osoby, které děti sledují a z jejichž chování si odnášejí určitý příklad, musí tomuto nutně podřídit svoje chování, jednání a vystupování.

Pedagog, ale i školní třída, se velkou měrou podílí na požadovaném vývoji a formování osobnosti dítěte. Učitel je dítětem považován za autoritu, postupně se ale zvyšuje význam vztahu kolektivu a solidarita s ním. Ve třídě se začíná formovat vlastní subkultura, charakteristická svými zvyklostmi, normami chování a požadavky, přičemž silným motivačním prvkem jsou společné zájmy. Vytvořené skupiny mohou být zárodkem asociálních part. Důležitým v tomto směru je zájem pedagoga. Ve školních zařízeních, od základních škol až po speciální výchovné ústavy, se totiž projevují některé negativní jevy, jedním z nich je šikana. V rámci prohlubování tohoto jevu, narůstá agresivita projevů. Mnohdy je prohlubován právě díky nezájmu učitele nebo jiného výchovného pracovníka.

Pokud má pedagog minimální zájem o osudy jednotlivých dětí, pokud jeho vyučování není dostatečně strukturované, pokud uděluje pouze špatné známky, pokud nevypočitatelně uplatňuje školní řád a používá běžně negativní nálepky pro skupiny dětí jedné etnické příslušnosti, takový pedagog do značné míry přispívá k větší míře delikventních projevů u dětí. Naopak učitel, který věnuje dětem dostatek individuální pozornosti, který posiluje spolupráci mezi dětmi a vazby každého dítěte na školu, který se intenzivně angažuje na výuce a poskytuje v ní potřebným dětem poradenské a jiné služby, které sblíží školu s rodinou či komunitou, který vhodně volí postupy zaměřené na vytvoření a udržení ukázněného prostředí, prevenci a řešení nežádoucích projevů žáků ve třídě, je učitelem, který dělá mnoho práce pro odvrácení rizika, že se děti vydají na kriminální dráhu. Vstřícným přístupem

k dětem, vytváří pedagog podmínky pro dosahování lepších studijních výsledků.

Důležitá role pedagoga spočívá rovněž v jeho schopnosti rozpoznat problémové dítě již v nižších ročnících základní školy a včas doporučit rodičům vyšetření takového dítěte v pedagogicko-psychologické poradně dříve, než učební problémy přerostou i v problémy výchovné. Zde je ale pro pedagoga důležité, zvládat komunikaci s rodiči. Pokud totiž chce do preventivního působení angažovat rodiče, musí s nimi umět komunikovat. Při nezvládnuté komunikaci s rodiči ze strany pedagoga, může být výsledkem i chvályhodné snahy zhoršení vztahů mezi učitelem a rodiči, což jistě preventivnímu působení na dítě neprospívá.

3. Zločin a trestání nedospělců z pohledu společnosti

3.1. Současná legislativní úprava

Od 1. ledna 2004 nabyl účinnosti nový zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, který nově upravuje problematiku delikvence mládeže.

Smyslem této právní úpravy v samostatném kodexu je komplexně upravit hmotněprávní i procesněprávní aspekty trestání mladistvých, nově konstituovat systém speciálních soudů mládeže a jasně vymezit účel reakce státu na trestnou činnost mládeže.

Tento zákon dává mnohem větší prostor pro řešení problematiky protiprávní činnosti dětí a mládeže. Účelem zákona je vytvoření samostatného systému trestního práva mládeže, zřízení specializovaných pracovníků z řad orgánů činných v trestním řízení, zavedení široké škály alternativních sankcí, modifikovaných se zřetelem na specifika mládeže, rozšíření možností odklonů v trestním řízení, zpřísnění podmínek pro uložení vazby mladistvým či v neposlední řadě zajištění ochrany delikventního dítěte před stigmatizací v průběhu řízení. V tomto zákoně je akcentována myšlenka, že hlavním cílem reakce společnosti na delikventní jednání mládeže je obnovení narušených společenských vztahů, začlenění dítěte mladšího 15 let či mladistvého do rodinného a sociálního prostředí a předcházení páchání protiprávních činů¹⁹. Klade důraz na vyváženou, spravedlivou reakci společnosti na trestný čin dítěte nebo mladistvého, přičemž společnost se nezříká své spoluodpovědnosti za jeho selhání a vyvozuje z něj důsledky nejen pro něj samotného, ale i pro řešení problémů dalších zúčastněných osob a skupin spojených s trestným činem. Poškozenému dává větší prostor k uplatnění svých oprávněných požadavků na morální i finanční satisfakci, sociální okolí mladistvého i oběti jeho činu mají možnost spolupodílet se na odčinění způsobených škod, mladistvý je stimulován k převzetí osobní, tj. nikoli pouze formální trestní odpovědnosti za spáchaný čin a nápravu jím způsobených následků.

Podstatou uvedené legislativní změny je dlouhodobá kritika platné trestněprávní úpravy postihu trestné činnosti dětí a mladistvých. Zákon vznikl do jisté míry i jako reakce na vzrůstající kriminalitu dětí a mladistvých v posledních letech. Před existencí tohoto zákona

byla oblast trestné činnosti dětí a mladistvých upravena Trestním zákonem ČR č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů a Trestním řádem ČR č. 141/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů. V úvahu je třeba vzít, že trestní zákon a trestní řád byly přijaty před téměř čtyřiceti lety a ve vztahu k věkové kategorii dětí a mladistvých doznaly přes četné zásadní novelizace z devadesátých let pouze dílčí úpravy a dostatečně tak nereagovaly ani na novou sociálně ekonomickou situaci mládeže, ani na nové formy jejích delikventních projevů.

Nedostatky předchozí právní úpravy:

- ✘ nedostatečná úprava zacházení s osobami mladšími patnácti let, které se dopustily trestné činnosti,
- ✘ nedodržování významné zásady pouze pomocné úlohy trestní represe, která u mladistvých musí být zvlášť zdůrazněna,
- ✘ nedostatečně individualizované řešení trestních případů a ostatních deliktů mladistvých a pachatelů ve věku blízkém věku mladistvých,
- ✘ příliš úzká škála zákonných opatření,
- ✘ nevyhovující úprava vazby mladistvého,
- ✘ nedostatečné uplatňování ustanovení § 296 tr. řádu, o výjimečnosti společného soudního řízení proti mladistvému a osobě starší než osmnáct let,
- ✘ nedostatečné vymezení a ochrana postavení mladistvého a jeho osobnosti a soukromí,
- ✘ nedostatečně vymezený zvláštní postup při výkonu trestů a ochranných opatření mladistvých,
- ✘ nevyhovující respektování kdysi zavedené specializace na trestní věci mladistvých u obecných soudů,
- ✘ zcela nedostatečné zajištění specializace policistů a státních zástupců na nejnižší úrovni u okresních státních zastupitelství,
- ✘ nedostatečné zabezpečení spolupráce s Probační a mediační službou, jakož i s dalšími institucemi podílejícími se na práci s dětmi a mládeží²⁰.

Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých dalších zákonů vymezuje rozdíly této speciální právní úpravy odpovědnosti za spáchané činy a o soudnictví ve věcech mládeže oproti obecné úpravě,

kteřá je obsažena v trestních kodexech a v souvisejících právních předpisech. Vychází z obecných principů, zakotvených v normách trestního práva a ve vztahu k obecnému trestnímu právu je normou speciální. Jeho základem je úprava podmínek, postupu a rozhodování ve věcech protiprávních činů dětí a mladistvých a výkon soudnictví pro mládež. Vztahuje se na dvě základní věkové kategorie. První kategorií jsou děti mladší patnácti let, jimi spáchaný protiprávní čin, naplňující znaky trestného činu, se nazývá čin jinak trestný, druhou kategorií jsou mladiství, kteří v době spáchaní takového protiprávního činu, nazývajícího se provinění, dovršili patnáctý rok a nepřekročili osmnáctý rok svého věku.

Mladiství pachatelé jsou trestně odpovědní za své jednání v závislosti na dosaženém stupni svého mravního a rozumového vývoje, nikoliv pouhým dovršením zákonem požadovaného věku. Podstatnou změnou, kterou přináší nový zákon v oblasti ukládání trestních opatření je rozšíření alternativ k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Jedná se tzv. opatření. **Mladistvému lze uložit výchovná opatření, ochranná opatření a trestní opatření.**

Mezi **výchovná opatření** patří dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení, napomenutí s výstrahou. Probační úředník se při svém dohledu zaměřuje na pravidelné sledování chování mladistvého v jeho rodině a způsobu výchovného působení rodičů na něj, kontrolu dodržování uloženého probačního programu, výchovných povinností a omezení uložených mladistvému soudem pro mládež. Mladistvému poskytuje pomoc s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život, svým dohledem zajišťuje ochranu společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti, ze strany mladistvého. Mladistvý musí s probačním úředníkem spolupracovat, dostavovat se k němu, informovat ho o změnách ve svém životě a nebránit mu ve vstupu do obydli.

Probační program omezuje mladistvého v jeho obvyklém způsobu života s cílem, regulovat jeho chování tak, aby nebylo v rozporu se zákonem. Jde o programy sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutické programy, programy zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiné vhodné programy k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého²¹.

Výchovnou povinností je soudem nebo státním zástupcem v přípravném řízení nařízené bydlení s rodiči, vykonání společensky prospěšné činnosti ve volném čase, úsilí o vyrovnání s

poškozeným, nahrazení škody, podrobení se léčení závislosti na návykových látkách, podrobení se programu, který není probačním programem.

Soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce může mladistvému uložit výchovné omezení, kterým mu stanoví zákaz navštěvovat určité akce nebo pro mladistvého nevhodné prostředí, stýkat se s určitými osobami, nezdržovat se na určitém místě, nepřechnovat předměty, které by mohly sloužit k páčání dalších provinění, neuzívat návykové látky, neúčastnit se hazardních her, bez oznámení probačnímu úředníkovi neměnit místo pobytu, případně zaměstnání.

Mladistvý může být rovněž v přítomnosti zákonného zástupce napomenut vytknutím protiprávnosti jeho činu a upozorněním na důsledky, které by mělo případné další páčání trestné činnosti. Napomenutí s výstrahou může být přenecháno zákonnému zástupci mladistvého, škole, jíž je mladistvý žákem, nebo výchovnému zařízení, v němž žije.

Ochrannými opatřeními jsou ochranné léčení, zabránění věci a ochranná výchova. Ochranné léčení a zabránění věci se nařizuje podle trestního zákona.

Ochranná výchova může mladistvému být soudem pro mládež uložena, když není o výchovu mladistvého náležitě postaráno, když byla dosavadní výchova zanedbána, nebo když prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy a nepostačuje uložení ústavní výchovy podle zákona o rodině. Ochranná výchova trvá nejdéle do dovršení osmnáctého roku věku mladistvého, může být soudem pro mládež prodloužena do dovršení jeho devatenáctého roku.

Trestní opatření, která mohou být ve většině případů uložena spolu s výchovnými opatřeními, zahrnují obecně prospěšné práce, peněžité opatření, peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu, propadnutí věci, zákaz činnosti, vyhoštění, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněné odsouzení), odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem, odnětí svobody nepodmíněné.

Polehčující okolností při ukládání trestního opatření je úspěšné vykonání probačního nebo jiného vhodného programu, poskytnutí zadostiučinění poškozenému, úplná nebo alespoň částečná náhrada způsobené škody a obnovení právních a společenských vztahů, které byly narušeny, rovněž vhodné chování, které snižuje předpoklad recidivy provinění. Vliv má i skutečnost, zda bylo provinění spácháno pod vlivem návykové látky, ve stavu zmenšené přičetnosti.

Obecně prospěšné práce nesmí ohrožovat zdraví, bezpečnost nebo mravní vývoj mladistvých. Zákaz činnosti může soud pro mládež mladistvému uložit, není-li to na překážku přípravě na jeho povolání, vyhoštění může soud pro mládež uložit jen za podmínek stanovených v trestním zákoně a dbá toho, aby tímto trestem bylo vyloučeno nebezpečí zpustnutí. Peněžité opatření od 1 000 Kč do 500 000 Kč může soud pro mládež mladistvému uložit za podmínek stanovených v trestním zákoně, je-li mladistvý výdělečně činný nebo majetný.

Trestní sazby odnětí svobody, stanovené trestním zákonem, se u mladistvých snižují na polovinu, horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok. Nepodmíněné odnětí svobody může soud pro mládež mladistvému uložit jen tehdy, jestliže by uložení jiného trestního opatření zjevně nepostačovalo k dosažení účelu zákona č. 218/2003 Sb. Při spáchání provinění, za které trestní zákon ve zvláštní části dovoluje uložení výjimečného trestu, může soud uložit mladistvému odnětí svobody na pět až deset let, má-li za to, že by odnětí svobody, ve výše uvedeném rozmezí, k dosažení účelu trestního opatření nepostačovalo.

Mladistvému zákon č. 218/2003 Sb. dává rovněž nově některá práva, jako například právo na obhájce, kterého musí mít mladistvý od okamžiku, kdy jsou proti němu použita opatření podle tohoto zákona nebo provedeny úkony podle trestního řádu, včetně úkonů neodkladných a neopakovatelných. Neužije-li mladistvý práva zvolit si obhájce a nezvolí-li mu ho ani jeho zákonný zástupce nebo příbuzný v pokolení přímém, je mu soudem ustanoven ex offio.

Oporou mladistvému je v trestním řízení jeho zákonný zástupce, který je oprávněn mladistvého zastupovat, zvolit mu obhájce, činit za mladistvého návrhy, podávat za něho žádosti a opravné prostředky; je též oprávněn zúčastnit se těch úkonů, kterých se podle zákona může zúčastnit mladistvý. Ve prospěch mladistvého může zákonný zástupce tato práva vykonávat i proti jeho vůli.

Zpřísněny jsou podmínky pro uvalení vazby na mladistvého, rovněž podmínky pro její výkon, spočívající v nepřipustnosti umístění mladistvého společně s dospělými osobami ve vazbě, snížena je délka možného trvání vazby, vazba může být nahrazena zárukou, dohledem, slibem nebo umístěním v péči důvěryhodné osoby.

V rámci řízení je zajištěna rovněž ochrana osobnosti mladistvého, nikdo nesmí jakýmkoli způsobem zveřejnit žádnou informaci, ve které je uvedeno jméno, popřípadě jména, a

příjmení mladistvého, nebo která obsahuje informace, které by umožnily mladistvého delikventa identifikovat.

I v duchu tohoto zákona, zůstává počátek trestní odpovědnosti spojen s dovršením patnáctého roku věku a dítě, které v době spáchání činu nedovršilo patnáctý rok svého věku, proto není podle tohoto zákona trestně odpovědné. I činy jinak trestné však vyžadují reakci společnosti a z tohoto důvodu jsou proti dítěti, které se dopustilo činu jinak trestného, používána opatření potřebná k jeho nápravě, výchově i ochraně. Takovým opatřením je například dohled probačního úředníka, který dítě, nad kterým má dohled, sleduje a pravidelně navštěvuje ve škole i v rodině, dalším opatřením je zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče, dále uložení ochranné výchovy. Opatření nejsou ukládána v trestním řízení, ale v občanském soudním řízení. Vychází se při nich jednak z uvedeného zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy, rovněž ze zákona o rodině a zákona o sociálně - právní ochraně dětí. Opatření ukládá soud pro mládež. Návrh na zahájení řízení o uložení opatření podává státní zastupitelství bezodkladně poté, co se dozví o nepřípustnosti trestního stíhání z věkových důvodů. Účastníky řízení o uložení opatření jsou vyjma nezletilého dítěte i jeho zákonní zástupci nebo osoby, kterým bylo dítě svěřeno do péče, rovněž příslušný orgán sociálně - právní ochrany. Opatrovníkem dítěte pro řízení ustanoví soud pro mládež advokát. I vzhledem k účastníkům řízení je patrná snaha zákona o ochranu delikventního dítěte a o co nejoptimálnější řešení vzhledem k osobnosti dítěte.

Zákon dovoluje současně uložit i více opatření, je-li to potřebné k dosažení účelu zákona. Od uložení opatření může být i upuštěno, postačuje-li k dosažení účelu zákona projednání činu jinak trestného státním zástupcem nebo před soudem pro mládež. O uložení opatření soud pro mládež rozhoduje rozsudkem. V rámci ochrany osobnosti dítěte, může být uveřejnění výsledků řízení o uložení opatření dítěti mladšímu patnácti uveřejněno ve veřejných sdělovacích prostředcích jen po právní moci rozhodnutí, kterým bylo řízení skončeno. Přitom nesmí být uveřejněno jméno a příjmení dítěte, dalších účastníků řízení včetně jejich opatrovníků nebo jiných zástupců. Výjimky ze zákazů uveřejnění může povolit v odůvodněných případech příslušný soud pro mládež.

Postup ukládání opatření dovoluje lépe přihlídnout ke specifickým, která se vážou ke skupině mládeže, do které delikventní dítě patří, ale zároveň mohou být i dostatečně razantní

tak, aby bylo zajištěno náležité ovlivnění dalšího chování dítěte mladšího patnácti let, a to v návaznosti na jeho případná předchozí týmž soudem projednávaná delikventní jednání. Současně je také zabezpečena dostatečná ochrana společnosti před případným dalším protiprávním jednáním takového dítěte.

3.2. Hranice trestní odpovědnosti v ČR a v EU

Tabulka věkové hranice trestní odpovědnosti v zemích EU

Členské země Evropské unie

Hranice trestní odpovědnosti

Belgie	18 let
Dánsko	15 let
Finsko	15 let
Švédsko	15 let
Velká Británie	10 let
Francie	13 let
Itálie	14 let
Německo	14 let
Irsko	10 let
Lucembursko	12 let
Nizozemí	12 let
Portugalsko	16 let
Španělsko	16 let
Rakousko	14 let
Řecko	12 let
Česká republika	15 let
Slovensko	14 let
Slovinsko	14 let
Polsko	17 let
Maďarsko	14 let
Litva	16 let
Lotyšsko	16 let
Estonsko	16 let
Kypr	12 let
Malta	9 let

3.3. Vliv hranice trestní odpovědnosti na snížení kriminality

Od roku 1989 dochází v ČR ke značnému nárůstu kriminality a to i kriminality mládeže. Za posledních dvacet let se zvýšil trojnásobně počet řízení vedených proti dětem a mladistvým. Od roku 1990 vzrostl počet pachatelů ve věku 15 – 18 let o 100%, u dětí dokonce o celých 160%²².

V dlouhodobě vzestupném trendu kriminality dětí a mladistvých byl však rok 2004 prvním signálem, že by se tento nepříznivý vývoj, zejména co se týče celkových statistik, mohl obracet k lepšímu, což lze přičíst hlavně účinnosti zákona č. 218/2003 Sb. a zájmu, který je kriminalitě dětí a mladistvých díky tomuto zákonu věnován nejen ze strany orgánů činných v trestním řízení nebo ze strany dalších státních subjektů, ale rovněž ze strany rodičů a veřejnosti. Z oficiálních statistik za rok 2004 vyplývá, že děti a mladiství spáchali v roce 2004 méně trestných činů než v roce 2003. Snížil se zejména počet majetkových deliktů. Nezletilí spáchali v roce 2004 3319 činů jinak trestných, tedy o 1360 méně než v roce 2003. Mladiství spáchali 7886 provinění, tedy o 1900 méně než v roce 2003.

Obrat k lepšímu však v žádném případě nebyl zaznamenán v oblasti závažné násilné trestné činnosti. **Děti se stále častěji uchylují k násilí, své činy stále více promyšlejí a jejich počínání je nejen stále více rafinované, ale rovněž stále více brutální.** V roce 2004 byl ze strany dětí a mladistvých zaznamenán nárůst násilných útoků, končících smrtí oběti. Děti a mladiství se častěji než v minulých letech podíleli na vraždách. Děti se oproti jejich nulové účasti na tomto závažném násilném trestném činu v roce 2003, podíleli v roce 2004 na čtyřech vraždách. Mladiství na dvanácti vraždách, což je také velký nárůst oproti pěti případům z roku 2003.

I díky značné medializaci těchto závažných násilných trestných činů, spáchaných nezletilými osobami, stále více sílí hlasy, požadující snížení hranice trestní odpovědnosti, jako jednoho z faktorů, který by mohl přinést snížení kriminality dětí a mladistvých.

Není pochyb o tom, že současná generace dětí dospívá daleko dříve než tomu bylo v minulosti. Rovněž po fyzické stránce jsou děti daleko dříve vyspělejší. **Jestliže by došlo ke snížení dolní věkové hranice trestní odpovědnosti u těchto mladých pachatelů, mohla by být trestná činnost těch dětí, které jsou dnes trestně neodpovědné, řešena širší škálou trestních (nápravných) prostředků.**

Trestní odpovědnost představuje nutnost nést následky za své činy. V České republice je v současnosti hranice trestní odpovědnosti stanovena na 15 let. Dítě mladší patnácti let není tedy trestně odpovědné a ani zákon č. 218/2003 Sb., nepředpokládá snížení hranice trestní odpovědnosti.

Snížení hranice trestní odpovědnosti, je nejčastěji spojováno s věkovou hranicí 14 let, výjimkou však nejsou ani názory, požadující snížení této hranice na 12 let. **Snížení hranice trestní odpovědnosti je podporováno rovněž veřejným míněním, v aktuálních průzkumech se pro snížení vyslovuje kolem $\frac{2}{3}$ dotazovaných.**

Odborníci z Institutu pro kriminologii a sociální prevenci při zvažování určení počátku hranice trestní odpovědnosti dospěli k těmto možnostem:

- Vedle dosažené dolní věkové hranice zakotvit požadavek dostatečné rozpoznávací a volní způsobilosti.
- Stanovit trestní odpovědnost od 14 roků pro všechny trestné činy.
- Stanovit trestní odpovědnost od 14 roků pro všechny trestné činy, přičemž by trestní odpovědnost výjimečně nemusela nastat u deliktů menší závažnosti.
- V rozmezí 14 a 15 let zakotvit požadavek dostatečné rozumové a mravní vyspělosti, aby pachatel mohl rozpoznat škodlivost svého jednání a toto ovládat. Od 15 let absolutní trestní odpovědnost²³.

Zastánci snížení hranice trestní odpovědnosti poukazují na nárůst kriminality páchané dětmi do 15 let, její zvyšující se brutalitu a závažnost. Tvrdí, že například čtrnáctiletý člověk má schopnost dokonale rozeznávat následky svých činů a z toho vyvozují, že má tedy nést i odpovědnost. Svůj názor na snížení hranice trestní odpovědnosti, odůvodňují tím, že mnozí mladí lidé, kterým ještě nebylo patnáct let, vědomě spoléhají při páchání trestné činnosti na to, že se jim nemůže nic stát. Čím dříve tyto děti zjistí, že jsou odpovědné za své činy, tím lépe nejen pro společnost, ale i pro jejich další vývoj. Trestání takových pachatelů by mělo mít odstrašující účinek.

Podle odpůrců snížení hranice trestní odpovědnosti samo o sobě nemůže naplnit to, co se od ní očekává, tedy že sníží kriminalitu mládeže. Podle nich pouze klesne věk dětských pachatelů, ale problém to nevyřeší, pouze oddálí. Poukazují na to, že řešení těchto znepokojujících jevů namísto snižování věkové hranice trestní odpovědnosti mnohem lépe

lépe zajistí již provedená celková reforma trestního soudnictví nad mládeží, která, v dlouhodobějším horizontu, bude tím pravým lékem na snížení kriminality mládeže a umožní použít některých specifických výchovných a ochranných opatření stanovených zákonem o trestním soudnictví nad mládeží i vůči kategorii trestně neodpovědných dětí, které se dopustily činu jinak trestného, aniž je vystaví riziku kriminální stigmatizace.

V reakci na zvyšující se počet závažných, zejména násilných útoků ze strany nezletilých dětí, bylo v Děčínských Boleticích zřízeno speciální zařízení pro nezletilé pachatele závažných trestných činů. Podařilo se tak zrealizovat záměr Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Součástí tohoto zařízení je i oddělení pro nezletilé pachatele vražd a dalších závažných násilných trestných činů. Otevření tohoto zařízení, ke kterému došlo po nezbytných legislativních úpravách, v červenci roku 2005, je významným krokem v boji se závažnou trestnou činností dětí. V minulosti, před otevřením tohoto zařízení byly děti, které spáchaly závažný násilný trestný čin umísťovány soudem do výchovných ústavů, které nebyly schopny zabránit útekům nebezpečných dětských pachatelů, neměly vězeňský režim a pro jeho zřízení neměly oporu v zákoně. Kritice býval podrobován rovněž fakt, že pachatelé závažných násilných skutků byli umísťováni v ústavech společně s ostatními dětskými a mladistvými delikventy, kteří se dopustili pouze méně závažných skutků, např. majtkové povahy a kteří mohli být soužitím s násilníky negativně ovlivňováni. Boletické zařízení se oproti tomu vyznačuje přísnějším bezpečnostním zařízením, nerozbitnými okny, kamerovým systémem. Tato opatření, mají mít společně s výchovnými metodami personálu, výchovný efekt. Chovanci jsou ve střeženém oddělení pod nepřetržitým dohledem vychovatelů a o jejich převýchovu se každý den snaží společně s pedagogy psychologové.

Zastánci i odpůrci snížení věkové hranice trestní odpovědnosti si však ve většině případů uvědomují zásadní skutečnost, že sice **kriminalita mládeže je otázkou výchovy a prevence** a snížení hranice trestní odpovědnosti ani ve spojení se zákonem č. 218/2003 Sb., speciálním zařízením pro dětské delikventy či dalšími opatřeními nebude funkčním nástrojem v boji s kriminalitou mládeže, bez změn ve společnosti, bez změn a opatření právě v oblasti výchovy a prevence, bez kvalitního využívání volnočasových aktivit, bez větších investic do vzdělání či bez navýšení počtu odborníků, kteří s rodinami malých delikventů, a s malými delikventy samotnými, pracují.

ZÁVĚR

S trestnou činností se potýkají lidské společnosti od svého vzniku. Ani začátek nového tisíciletí nezaznamenal pokles trestných činů, ale dynamický nárůst, který se týká i zvyšujícího se podílu pachatelů trestné činnosti z řad dětí a mládeže. Alarmující skutečností je však fakt, že se s vývojem společnosti stále zvyšuje počet nezletilých dětských delikventů, kteří se dopouštějí násilné trestné činnosti v těch nejzávažnějších formách.

Na růst kriminality dětí a mladistvých, má nesporně vliv celospolečenské klima, jelikož tato kriminalita se vyvíjí v souladu s kriminalitou celé společnosti. Bezprostřední příčinou každého kriminálního chování dětí a mladých lidí je určitý defekt právního vědomí. Ve společnosti se obecně projevuje i sílící trend lhostejnosti k trestné činnosti. Společnost v podstatě rezignovala na mravní výchovu. Málo pozornosti se věnuje výchově k právnímu vědomí a to nejen u dětí, ale i u jejich rodičů. Vysoká míra nezaměstnanosti, všudypřítomná nuda, rozšířená ekonomická kriminalita a další negativní jevy, včetně nevhodných televizních programů, formují myšlení dětí a mladých lidí daleko hlouběji, než některé preventivní projekty.

Dítě se chová tak, jak ho společnost formuje, proto je třeba podporovat to, co ve společnosti dítě formuje pozitivně. Přes všechny negativní vlivy, které na děti působí, je třeba v případech trestné činnosti dětí, volat k zodpovědnosti zejména rodiče, kteří by měli a musejí na svoje děti působit zásadním pozitivním výchovným vlivem, kteří odpovídají za všestranný rozvoj svých dětí, a kteří by měli řídit jejich jednání tak, aby z nich vyrostli slušní občané.

Děti je třeba naučit mravním zásadám, naučit a přesvědčit je o tom, že obživu je nutno získávat pouze poctivou prací, že život není lehký a že je nutné se na život dobře připravit. Je třeba je rovněž vést k tomu, aby vhodně vyplňovaly svůj volný čas, aby získávaly stále širší a hlubší vzdělání, úctu k druhým, osobní skromnost, čestnost a obětavost. V těchto úkolech je nezpochybnitelná i úloha školy a pedagogů, kteří se po rodině největší měrou podílejí na výchově dítěte.

Kromě výchovy, je nutné zaměřit na problém kriminality dětí a mládeže, jakožto na celospolečenský problém, komplexní prevenci.

U dětí, které se již trestné činnosti dopustili, potom otázka zní, zda současná právní

úprava postačuje a umožňuje dětem mladším patnácti let, které se dopustí činu jinak trestného, uložit taková opatření, která by byla odpovídající a dostačující reakcí na jejich delikventní jednání. Stejnou otázku si můžeme položit i v případě zvláště závažných násilných skutků, spáchaných dětmi. Vzhledem k tomu, že není pochyb o tom, že současná generace dětí dospívá daleko dříve než tomu bylo v minulosti a rovněž po fyzické stránce je mládež daleko dříve vyspělejší, osobně zastávám názor, že do budoucna by měla být u některých závažných trestných činů snížena věková hranice trestní odpovědnosti již na 14 let. Toto však pouze za předpokladu, že i v těchto případech by se posuzovala vyspělost mladistvého pachatele. Do této zvláštní kategorie by byly zahrnuty trestné činy s vyšší zákonnou trestní sazbou a větší závažností spáchaného činu. Snížení dolní hranice na 14 let by přitom nebylo v rozporu s mezinárodními standardy, jak potvrzuje právní úprava mnoha vyspělých zemí.

RESUMÉ

Ve své bakalářské práci se zabývám problematikou kriminality dětí a mladistvých jako sociálně patologickým jevem. Věnuji se jejím nezávažnějším formám, které patří do kriminality násilné. Problematika kriminality mládeže je jednou z oblastí, na které je zaměřena zvýšená pozornost nejen odborníků, ale i celé společnosti. Má tendence k dlouhodobému růstu, to platí i v případě jejich nejzávažnějších násilných forem, končících smrtí oběti.

Prvním krokem k odstranění tohoto problému je důsledná preventivní činnost. Nejedná se pouze o prevenci pedagogickou, lékařskou a psychologickou, ale o celý blok sociálních a legislativních opatření. Směřovat činnost subjektů do prostředí, ovlivňující vývoj osobnosti a procesů socializace obtížně vychovatelných jedinců. Základním činitelem, který z hlediska výchovy ovlivňuje mladého jedince je rodina, neméně důležitý je vzdělávací proces, tedy působení po celý průběh školní docházky dítěte, včetně zařízení, kde probíhá příprava na budoucí zaměstnání. Je nutné, aby systém prevence postupoval komplexně a koordinovaně na místní, regionální a republikové úrovni. Veškeré zjištěné poznatky je potom nutné vyhodnocovat, zobecnit a předávat dál. Jen tak bude možné převzít kontrolu nad vývojem dětí a mládeže a minimalizovat páchání trestné činnosti dětmi a mládeží.

SUMMARY

In my dissertation I am concerned with the problem of childrens crime and juvenile delinquency as they are a social-pathological phenomeon. I devote it to the most significant forms that are part of violent crime. The probleams of youth crime are one of the fields where not only experts, but also all society pay great attention. Juvenile delinquency has a tendency to increase long-term even in the case of their most significant violent forms that might end with the death of a victim.

Uncompromising preventative activity is a first step towards clearing up this problem. This is not just pedagogical, medical and psychological prevention but the whole package of

social and legislative precautions – to lead the activity of subjects to the background that influences personality progress and to processes of socialization of barely educable individuals. The family is the primary factor that influences a young individual in terms of upbringing. Also the educational process is no less important – covering the whole school attendance of a child, including all the institutions where preparation for their future career takes place. It is necessary so that the prevention of crime will co-ordinate at the local, regional and national level. All of the findings must be analysed, summarised and handed over. Only this way will we be able to take control of childrens and youths progress and minimize the perpetration of criminal activity by children and youths.

ANOTACE A KLÍČOVÁ SLOVA

Anotace

Páchání závažné násilné trestné činnosti nezletilci, preventivní a výchovná úloha pedagoga, hranice trestní odpovědnosti. Bakalářská práce popisuje kriminalitu nezletilých a mladistvých pachatelů, se zaměřením na kriminalitu násilnou. Analyzuje současný systém prevence kriminality a její legislativní úpravu. Hodnotí příčiny vzniku a východiska tohoto sociálně patologického jevu.

Klíčová slova

Mládež, nezletilí, kriminalita, násilná kriminalita, prevence, výchova, škola, rodina, hranice trestní odpovědnosti.

ANNOTATION AND KEY WORDS

Annotation

The commission of serious violent crime by infants, preventive and educational activity of pedagogues, the limit of criminal responsibility. The dissertation describes the crimes of infant and juvenile offenders, with a view to violent crime. It analyses the present system of crime prevention and its legislative form. It assesses the reasons for the rise and the solution of this socially-pathological phenomenon.

Key words

Youth, infants, crime, violent crime, prevention, education, school, family, the limit of criminal responsibility.

LITERATURA A PRAMENY

A. Tištěné prameny:

1. Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů.
2. Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů.
3. Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

B. Knihy:

4. Gjuričová, J. Aktuální stav a východiska ke snižování trestné činnosti dětí a mládeže. České vězeňství, 1999.
5. Chmelník, J. Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži. 2. vydání. Praha: MV ČR – Odbor personální práce a vzdělávání, 1998.
6. Kuchta, J. Kriminologie II. Brno: MU Brno, 1993.
7. Kuchta, J., Válková, H. a kol. Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005.
8. Marešová, A. K diskusi o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR a uplatňování alternativních trestů a opatření u delikventních dětí a mladistvých. Trestní právo, 1997.
9. Matoušek, O., Kroftová, A. Mládež a delikvence. 2. vydání. Praha: Portál, 2003.
10. Netík, K. Kriminální agresor. Praha: Bull. Stud. a výzkum. odd. Ř SNV, 1991.

11. Nikl, J. Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci. Praha: PA ČR, 2000.
12. Osmančík, O. Násilná kriminalita. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1992.
13. Osmančík, O. a kol. Násilná kriminalita. Úvodní studie k problematice násilí a násilné kriminality v naší společnosti. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1992.
14. Rozum, F. a kol. Trestní soudnictví nad mladistvými v ČR a v zahraničí. IKSP, Praha, 1996.
15. Sak, P. Proměny české mládeže. Praha: Petrklíč, 2000.
16. Svoboda, I. Sociální patologie. Brno: IMS Brno, 2003.
17. Šípek, J. Úvod do sociální patologie IV. Kriminalita mládeže. SNP, 1997.
18. Večerka, K., Holas, J., Štěchová, M., Diblíková, S., Neumann, J. Mladiství pachatelé na prahu tisíciletí. Praha: IKSP, 2004.
19. Večerka, K. Prevence kriminality v teorii a praxi. 1. vydání. Praha: Themis, 1997.
20. Zapletal, J. Kriminologie II. Zvláštní část. Praha: PA ČR, 1996.
21. Zapletal, J. Prevence kriminality. Praha: PA ČR, 2000.
22. Zoubková, I., Nikl, J., Černíková, V. Kriminalita mládeže. 1. vydání. Praha: PA ČR, 2001.

C. Jiné zdroje:

23. Důvodová zpráva Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky k zákonu č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů.
24. Šnitr, J., Kriminalita dětí a mládeže, spouštěcí mechanismy a možnosti školy v její prevenci. Závěrečná písemná práce. Brno: IMS, 2004.

D. Internetové stránky:

25. <http://www.justice.cz/>, internetové stránky Ministerstva spravedlnosti České republiky
26. <http://www.mvcr.cz/statistiky/2005/starsi.html>, internetové stránky Ministerstva vnitra České republiky
27. <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=4&CT=210&CT1=0>, internetové stránky Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky

POZNÁMKY A ODKAZY NA LITERATURU

- 1) (16: s. 22)
- 2) (7: s. 266-267)
- 3) (20: s. 7)
- 4) (5: s. 11)
- 5) (5: s. 11)
- 6) (7: s. 379-380)
- 7) (10: s. 28)
- 8) (13: s. 22)
- 9) (17)
- 10) (9: s. 31)
- 11) (20: s. 19-20)
- 12) (9: s. 64-65)
- 13) (22: s. 38)
- 14) (7: s. 275)
- 15) (9: s. 103-104)
- 16) (22: s. 52)
- 17) (22: s. 49)
- 18) (20: s. 21)
- 19) (18: s. 101)
- 20) (23)
- 21) (1: § 21 zákona č. 218/2003 Sb.)
- 22) (4: s. 15)
- 23) (26)

